

Γ. Κυριάδου, Ε. Γεωργίου, Γ. Σωτηρίου

Νύκτα και Κοσμάκη Προσεβί
στα Τρίτη Ηγυμνα

Αθήνα 1994.

27

Κοινωνική Πολιτική, Οικογένεια και Ηλικιωμένοι: Ανάγκη μιας Νέας Στατιστικής Προσέγγισης

Πλάτων Τήνιος, Σταύρος Ζωγραφάκης¹

1. Η Φαινομενολογία της Στατιστικής και η Κοινωνική Πολιτική

Η κρατική κοινωνική πολιτική υπάρχει, κατα γενική ομολογία για την διόρθωση κοινωνικών προβλημάτων, όπως αυτά ορίζονται από την κοινωνία. Ενώ υπάρχουν θέματα όπου ενδεχομένως υπάρχουν διαφωνίες, το επιθυμητό της βοήθειας στους οικονομικά ασθενέστερους ηλικιωμένους είναι αποδεκτό από όλους: Ο συνδυασμός της φτώχειας με μία βιολογικά καθοριζόμενη (και συνεπώς αναπόφευκτη) αδυναμία συμμετοχής στην αγορά εργασίας σημαίνει ότι ακόμη και ακραίοι οπαδοί “νεοφιλελεύθερων” απόψεων υποστηρίζουν μορφές βοήθειας στους ηλικιωμένους. Ό,τι άλλο και να περιλαμβάνει το επιθυμητό κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας, είναι σίγουρο ότι περιλαμβάνει την φτώχεια των ηλικιωμένων.

1. Ο Πλάτων Τήνιος είναι οικονομολόγος, ειδικός σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης. Ο Σταύρος Ζωγραφάκης είναι οικονομολόγος, Οικονομικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι απόψεις που εκφράζονται σε αυτό το δοκίμιο είναι αυστηρά προσωπικές και δεν εκφράζουν την άποψη οποιουδήποτε φορέα με τον οποίο οι συγγραφείς έχουν ή είχαν σχέση.

Παρά την ομοφωνία για τους γενικούς στόχους μιας κοινωνικής πολιτικής προσανατολιζόμενης προς τους ηλικιωμένους, ελάχιστα χαρακτηριστικά της πραγματικής κοινωνικής πολιτικής, όπως αυτή εξασκείται από κρατικούς ή ημικρατικούς φορείς μπορούν να εξηγηθούν σαν απορρέοντα από συνεπή εφαρμογή γενικών κανόνων. Αντίθετα, η αντιμετώπιση των κοινωνικών δαπανών σαν αποτελέσματα “κοινωνικής διαπραγμάτευσης”, στην οποία το κυρίαρχο επιχείρημα ανάγεται στην δυνατότητα εξάσκησης συντεχνιακής πίεσης, περιγράφει πιστότερα την Ελληνική πραγματικότητα. Δεν θά ήταν υπερβολή να έλεγε κανείς ότι αυτό που λείπει στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας είναι το κοινωνικό πρόσωπο.

Δύο είναι οι κυρίαρχες αιτίες αυτού του φαινομένου: Πρώτον, η οργάνωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας γύρω από τις συντάξεις και την ασφάλιση, η οποία, ως γνωστόν, υπογραμμίζει την διαδικασία σταδιακής απόκτησης δικαιωμάτων δια της συμμετοχής στην αγορά εργασίας. Η αρχή της ανταποδοτικότητας αποτελεί το ιδεολογικό υπόβαθρο της ασφάλισης. Άμεσο αποτέλεσμα ο αποκλεισμός των οικονομικά ασθενέστερων.

Ο δεύτερος λόγος για την απουσία “κοινωνικού προσώπου” στο σύστημα κοινωνικής προστασίας οφείλεται στην έλλειψη ορατότητας τόν κοινωνικού προβλήματος της φτώχειας των ηλικιωμένων. Η ταχύτητα της αστικοποίησης της Ελληνικής κοινωνίας σημαίνει ότι διατηρείται, ακόμη και στα μεγάλα αστικά κέντρα, μια συνεκτικότητα πιο χαρακτηριστική αγροτικών κοινωνιών. Αποτέλεσμα είναι η έκταση και η αποτελεσματικότητα του “ανεπίσημου” συστήματος κοινωνικής προστασίας που βασίζεται στην αλληλεγγύη της οικογένειας αλλά και της τοπικής κοινότητας. Η ελλιπής παρουσία του επίσημου “κρατικού” συστήματος κοινωνικής προστασίας αναπληρώνεται από την ανεπίσημη οικογενειακή φροντίδα. Τα κοινωνικά προβλήματα που αλλιώς θα ανεδύοντο στην επιφάνεια παραμένουν κρυμμένα μέσα στην οικογένεια και το νοικοκυριό.

Αλλά η έλλειψη ορατότητας των πραγματικών κοινωνικών προβλημάτων δεν οφείλεται μόνον στην οικογενειακή αλληλεγγύη. Εξίσου μεγάλο ρόλο παίζει και η ποιότητα, η έκταση και η αξιοπιστία της στατιστικής πληροφόρησης. Σε ένα πρόσωπο και οριζόμενο μέσω κανόνων σύστημα όπως το κρατικό σύστημα προστασίας, η στατιστική είναι το φίλτρο μέσω του οποίου γίνεται αντιληπτή η πραγματικότητα. Κάτι που δεν γίνεται ορατό στην στατιστική διατρέχει τον κίνδυνο με μία πολύ πραγματική έννοια, να μὴν υπάρξει, καν.

Το παρόν δοκίμιο, που αποτελεί μόνον το έναυσμα μιας ευρύτερης μελέτης υποστηρίζει ότι τα στατιστικά στοιχεία που υπάρχουν και χρησιμοποιούνται σήμερα δίνουν μια σοβαρά στρεβλή εικόνα της πραγματικότητας. Έτσι η πολιτική κοινωνικής προστασίας αποπροσανατολίζεται αντί να κατευθύνεται. Το δημιουργούμενο ομιχλώδες τοπίο αποτελεί τότε ένα περιβάλλον όπου τον κυρίαρχο ρόλο παίζει η ένταση των (πολιτικά διατυπούμενων) αιτημάτων, "δικαιών" ή αδικιών. Αυτοί που δεν έχουν πολιτική φωνή, όπως είναι σχεδόν εξ ορισμού οι κοινωνικά αποκλεισμένοι, είναι επόμενο να ευρίσκονται μάλλον χαμηλά στις προτεραιότητες της κοινωνικής πολιτικής.

2. Η Υπάρχουσα Πληροφόρηση: Στοιχεία των Ταμείων και ΕΟΠ

Η κοινωνική πολιτική συσχετίζει τις οικονομικές δυνατότητες με τις κοινωνικές ανάγκες τις οποίες αντιμετωπίζει κυρίως με εισοδηματικές ενισχύσεις. Συνεπώς, τα θέματα που χρειάζονται στατιστική εξακρίβωση είναι οι ανάγκες, οι διαθέσιμοι πόροι και η αποτελεσματικότητα των κρατικών παρεμβάσεων.

Για την οικονομική κατάσταση των ηλικιωμένων και την χάραξη της κοινωνικής πολιτικής, δύο πηγές στοιχείων χρησιμοποιούνται. Στοιχεία συντάξεων προερχόμενα από τα Ταμεία ή γενικότερα από τους συνταξιοδοτικούς φορείς και στοιχεία από δειγματοληπτικές έρευνες που διεξάγονται κατά καιρούς, η πιο γνωστή των οποίων είναι η ρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών.

Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται ευρύτερα, και τα μόνα που είναι διαθέσιμα σε ετήσια βάση, είναι στοιχεία που προέρχονται από το σύστημα ασφάλισης και αφορούν σε συντάξεις. Τα στοιχεία αυτά είναι υποπροϊόν της διαδικασίας πληρωμής των συντάξεων και συνεπώς έχουν πολλά από τα προβλήματα ακρίβειας που σχετίζονται με την οργάνωση και εποπτεία των ταμείων². Πολύ βασικότερο πρόβλημα για την χρήση των στοιχείων για ανάλυση κοινωνικής πολιτικής αφορά στην μονάδα μέτρησης που αποτελεί αναπόφευκτο χαρακτηριστικό των στοιχείων αυτών. Τα στοιχεία των ταμείων μπορούν να μας πληροφορήσουν για την μέση σύνταξη και όχι για τον μέσο συνταξιούχο.

2. Σαν παράδειγμα, απολογιστικά στοιχεία αργούν με αποτέλεσμα την ανάγκη αξιοποίησης προϋπολογιστικών στοιχείων, αμφιβόλου αξίας.

Χρήση των στοιχείων αυτών για την εξαγωγή συμπερασμάτων για την οικονομική θέση των ηλικιωμένων είναι συνεπώς σοβαρά παρακινδυνευμένη. Μία σειρά προβλημάτων παρεμβάλλονται και αλλοιώνουν την ερμηνεία των μέσων συντάξεων σαν δείκτες οικονομικής ευμάρειας των ηλικιωμένων.

1. Επικουρικές συντάξεις. Όλοι οι συνταξιοδοτηθέντες μετά το 1983 στον αστικό τομέα λαμβάνουν τουλάχιστον δύο συντάξεις (κύρια και επικουρική) που χορηγούνται από ξεχωριστούς οργανισμούς. Πολύ συχνά αναφέρεται το “ύψος της σύνταξης” σαν αυτό της κυρίας σύνταξης μόνον.

2. Πολλαπλές συντάξεις. Το ίδιο άτομο συχνά μπορεί να έχει πολλαπλά συνταξιοδοτικά δικαιώματα. Παραδείγματα είναι οι συντάξεις επιζώντων, η πολλαπλή ασφάλιση για την ίδια εργασία (νομικοί, μηχανικοί, ιατρικό προσωπικό), η παράλληλη ασφάλιση για διαφορετικές εργασίες και, τέλος η διαδοχική (χρονικά) συσσώρευση αυτοτελών δικαιωμάτων. Είναι εύκολο να παραχθούν υποθετικά παραδείγματα όπου ένα άτομο εισπράττει άνω των δέκα συντάξεων. Αν το άτομο του παραδείγματος συμπεριληφθεί στις στατιστικές σειρές, τότε αντί να “μετρήσει” σαν ένας μεγαλο-συνταξιούχος θα μετρήσει σαν δέκα ξεχωριστοί μικρο-συνταξιούχοι, ο καθένας των οποίων μπορεί να είναι στα όρια της φτώχειας.

3. Άλλα εισοδήματα. Συνήθως θεωρείται ότι η σύνταξη είναι το μόνο εισόδημα του συνταξιούχου. Όμως, υπάρχουν άλλα εισοδήματα και από εργασία αλλά και από προσόδους κεφαλαίου (ενοίκια, επιχειρηματικά κέρδη, τόκοι). Η αξιολόγηση της ύπαρξης της καθεμιάς πηγής εισοδήματος πιθανόν να διαφέρει ανάλογα με την ηλικία του συνταξιούχου.

4. Ηλικία του συνταξιούχου. Υπάρχει συχνά ταύτιση των συνταξιούχων με τους ηλικιωμένους. Αυτή η ταύτιση αγνοεί τις συντάξεις που δίδονται χωρίς όριο ηλικίας (χρησίας, αναπηρίας). Όμως και οι συντάξεις γήρατος ακόμη δίδονται σε άτομα ηλικίας πολύ κάτω αυτής που θα αποτελούσε το κατώτατο όριο των γεροντικής ηλικίας.

Η αναγκαστική χρήση μέσων όρων συντάξεων μπορεί να παραπλανεί και για ένα άλλο λόγο: Το ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης εγγυάται υψηλά ποσοστά αναπλήρωσης εισοδήματος την στιγμή της συνταξιοδότησης. Τα ποσοστά αυτά, με την πάροδο του χρόνου και την πίεση των χρηματοδοτικών προβλημάτων της ασφάλισης, μειώνονται από την ελλιπή προστασία της αγοραστικής αξίας των συντάξεων. Αποτέλεσμα είναι ότι όσο μεγαλύτερη η ηλικία ενός συνταξιούχου

τόσο μικρότερη η (πραγματική) σύνταξη που θα παίρνει, και τόσο πιο παραπλανητική η χρήση μέσων όρων που θα διογκώνονται από τις υψηλές συντάξεις νεωτέρων ατόμων.

Ακριτή χρήση τών στοιχείων των ταμείων, επομένως, διατρέχει τον κίνδυνο διεκτραγώδησης και διόγκωσης του προβλήματος με παράλληλη απόκρυψη των ατόμων που πραγματικά χρειάζονται βοήθεια. Αν χρησιμοποιηθούν, επομένως σαν οδηγός για την κοινωνική πολιτική διατρέχουν τον κίνδυνο επιδότησης πολλών που δεν έχουν ανάγκη, ενώ οι πραγματικά ενδεείς μπορεί να ευρίσκονται εκτός του δικτύου προστασίας.

Η άλλη πηγή στοιχείων που αξιοποιείται για την μέτρηση της οικονομικής κατάστασης των ηλικιωμένων είναι η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ). Τέτοιες έρευνες έγιναν το 1957/8, 1974, 1981 και 1988, ενώ μία νέα του 1993 θα είναι διαθέσιμη σύντομα. Έρευνες αυτού του είδους θεωρούνται, διεθνώς, ότι παρέχουν μία ικανοποιητική εικόνα της κατανάλωσης νοικοκυριών, όπως και της διανομής της κατανάλωσης. Η αχίλλειος πτέρνα των ερευνών αυτών είναι τα στοιχεία εισοδήματος, όπου σε όλες τις χώρες παρατηρείται το φαινόμενο η δαπάνη να υπολείπεται του εισοδήματος, πολλές φορές κατά μεγάλο ποσοστό.

Αλλά το κύριο πρόβλημα για την χρήση των στοιχείων μιας ΕΟΠ για την διευκόλυνση της κοινωνικής πολιτικής έχει σχέση, και εδώ, με την μονάδα μέτρησης. Μία τέτοια έρευνα έχει σαν μονάδα της, αναπόφευκτα την οικογένεια, ή για να είμαστε πιο ακριβείς το "νοικοκυριό"³.

Σαν αποτέλεσμα, στην δημοσιευμένη μορφή της έρευνας και στην πλειοψηφία των δευτερογενών μελετών που την χρησιμοποιούν η κατάταξη που χρησιμοποιείται για να προσεγγίσει στην έννοια του "ηλικιωμένου" είναι "νοικοκυριά με αρχηγό άνω κάποιας ηλικίας (συνήθως 65)". Έτσι αγνοούνται όλα τα ηλικιωμένα άτομα που βρίσκονται "κρυμμένα" σε νοικοκυριά με αρχηγό κάτω των 65. Δεδομένου ότι η λειτουργία του "ανεπίσημου" συστήματος (οικογενειακής) προστασίας συνίσταται ακριβώς σε αυτό το φαινόμενο, το να αγνοείται αποτελεί σοβαρή παράλειψη. Επιπλέον υπάρχει ο κίνδυνος δημιουργίας στατιστικών προβλημάτων, καθότι τα ηλικιωμένα άτομα που ευρίσκονται σε νοικοκυριά με αρχηγό ηλικιωμένο (δηλαδή κυρίως ηλικιωμένα ζευ-

3. Ο ορισμός του νοικοκυριού είναι όλα τα άτομα που ζούν μαζί σε μία κανονική κατοικία και μαγειρεύουν και τρώγουν μαζί.

γάρια) δεν θα είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα των ηλικιωμένων από-
μων γενικότερα. Το ότι είναι ανεξάρτητοι σημαίνει πιθανότατα ότι
μπορούν να είναι ανεξάρτητοι.

Όπως και να έχει το πράγμα, η πλήρης αξιοποίηση των στοιχείων
της ΕΟΠ για υποβοήθηση της κοινωνικής πολιτικής σημαίνει να εξε-
τασθεί το τί γίνεται μέσα στο νοικοκυριό ή μέσα στην οικογένεια. Απα-
ραίτητο στοιχείο, επομένως είναι η δυνατότητα χρήσης των αναλυτι-
κών στοιχείων της έρευνας, ανα άτομο και όχι ανα νοικοκυριό.⁴

Η χρήση στοιχείων που έχουν σαν μονάδα το άτομο συνεπάγεται ότι
είναι δυνατόν να διαφωτισθούν και πολλές από τις σκοτεινές πλευρές
των στοιχείων των ταμείων. Απαντήσεις (κατα προσέγγιση) μπορούν
να δοθούν σε θέματα όπως η έκταση του προβλήματος των πολλαπλών
συντάξεων, τον αριθμό των εργαζομένων συνταξιούχων. Τέλος μπορεί
να σκιαγραφηθεί ένα προφίλ του φτωχού ηλικιωμένου που να κατευ-
θύνει την κοινωνική πολιτική προς τα άτομα με μεγαλύτερη ανάγκη.
Σύγκριση ερευνών δύο ετών μπορεί να δείξει πώς επηρεάζεται δυνα-
μικά η φτώχεια από την μακροοικονομική πολιτική και επομένως να
βοηθήσει στον σχεδιασμό μιάς πολιτικής πραγματικά ευνοϊκής στους
ασθενέστερους στην κοινωνία μας.

Η παρούσα ανακοίνωση αποπειράται μία πρώτη “ματιά” μέσα στο
νοικοκυριό, με δύο μάλλον περιορισμένους σκοπούς:

1. Πόση είναι η έκταση του φαινομένου της συγκατοίκησης των γε-
νιών.
2. Ποια είναι τα οικονομικά χαρακτηριστικά αυτής της συγκατοί-
κησης και, επομένως, πώς λειτουργεί το “ανεπίσημο (οικογενεια-
κό) σύστημα κοινωνικής προστασίας” σε σχέση με το “επίσημο”
σύστημα;

Στο δεύτερο ερώτημα, που είναι και το σπουδαιότερο από άποψη
κοινωνικής πολιτικής, μπορεί να υπάρχουν δύο απαντήσεις. Η πρώτη,
η πλέον αισιόδοξη και πολύ πιο διαδεδομένη, βλέπει την οικογενειακή
αλληλεγγύη σαν συμπλήρωμα της κοινωνικής. Έτσι η οικογένεια πα-

4. Υπάρχει ένα πρόβλημα στατιστικής θεωρίας στο σημείο αυτό. Το δείγμα της
ΕΟΠ είναι τυχαίο στο επίπεδο νοικοκυριού και ενδέχεται να μην είναι τυχαίο
στο επίπεδο των ατόμων. Πιο ανησυχητικά για την παρούσα έρευνα, η ΕΟΠ δεν
περιλαμβάνει άτομα που ζουν σε συλλογικές κατοικίες, όπως οι φυλακές, ο
στρατός, αλλά και οι οικοί ευγηρίας.

ρεμβαίνει και περιθάλλει ηλικιωμένους συγγενείς που έχουν περιορισμένους πόρους ή μεγαλύτερες ανάγκες. Όμως μπορεί να υπάρχει και δεύτερη άποψη, που βλέπει την οικογενειακή αλληλεγγύη σαν αγαθό που μπορεί να αγορασθεί. Οι ηλικιωμένοι θα μοιάζουν με ενοίκους του νοικοκυριού και το επίπεδο προστασίας που τους παρέχεται είναι ανάλογο της συνεισφοράς τους (οικονομικής ή άλλης) στο νοικοκυριό. Αν είναι έτσι, οι ανεπίσημοι, οικογενειακοί πόροι θα επιβραβεύουν την ύπαρξη άλλων πόρων και δεν θα τους συμπληρώνουν.

3. Η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1988:

Ενδεικτικά Αποτελέσματα

3.1 Ηλικιωμένοι και δομή της οικογένειας

Η οικογένεια και οι οικογενειακές δομές είναι κάτι εξαιρετικά περίπλοκο και δύσκολο να απομονωθεί σε έρευνα οικονομικού προσανατολισμού. Συνεπώς σε αυτή την φάση αρκεί να βρεθεί κάποιος τρόπος ποσοτικοποίησης του προβλήματος της μονάδας μελέτης. Με άλλα λόγια, πόσοι ηλικιωμένοι "χάνονται", αν η μονάδα μέτρησης είναι η οικογένεια και ο τρόπος ταξινόμησης είναι η ηλικία του αρχηγού.

Τα άτομα της έρευνας (σύνολο 20033 σε 6489 νοικοκυριά σε όλη την χώρα), ταξινομήθηκαν σε τριών ειδών νοικοκυριά. Πρώτον, νοικοκυριά που δεν έχουν κανένα ηλικιωμένο μέλος. Δεύτερον, νοικοκυριά που έχουν κάποιο ηλικιωμένο μέλος και των οποίων ο αρχηγός είναι επίσης ηλικιωμένος. Τέλος νοικοκυριά με κάποιο ηλικιωμένο μέλος των οποίων ο αρχηγός δεν είναι ηλικιωμένος. Τα τελευταία νοικοκυριά και τα ηλικιωμένα άτομα που ευρίσκονται μέσα σε αυτά είναι ακριβώς αυτά που αγνοούνται σε μελέτες που χρησιμοποιούν στοιχεία της ΕΟΠ, όταν χρησιμοποιείται το νοικοκυριό σαν η μονάδα της έρευνας⁵.

Χρησιμοποιήθηκαν τρεις εναλλακτικοί ορισμοί του "ηλικιωμένου", άνω των 60, άνω των 65 και άνω των 70. Τα αποτελέσματα φαίνονται στον Πίνακα 1. Έτσι στην πρώτη σειρά του πίνακα είναι τα άτομα άνω των 60 ετών σαν ποσοστό του δείγματος ανάλογα αν ο αρχηγός του νοικοκυριού στο οποίο διαμένουν είναι και αυτό άνω των 60 ή όχι.

5. Η συγκατοίκηση των γενεών εμπεριέχεται, αλλά όχι αποκλειστικά, σε αυτή την κατηγοριοποίηση. Αν το ενδιαφέρον εστιάζεται σε κοινωνιολογικά φαινόμενα αυτού του είδους, η κατηγοριοποίηση θα χρειαστεί να αλλάξει ελαφρώς προσανατολισμό.

Πίνακας 1
Κατανομή ηλικιωμένων ατόμων σε διαφόρους τύπους νοικοκυριών
(% δείγματος)

Ορισμός ηλικιωμένων	Ηλικιωμένοι (σύνολο)	Σαν ποσοστό δείγματος		Σαν ποσοστό ηλικιωμένων	
		Σε νοικο- κυριά με μη ηλικιωμένο αρχηγό	Σε νοικο- κυριά με ηλικιωμένο αρχηγό	Σε νοικο- κυριά με μη ηλικιωμένο αρχηγό	Σε νοικο- κυριά με ηλικιωμένο αρχηγό
— Άνω των 60	20.7	4.0	16.7	19.4	80.6
— Άνω των 65	14.6	3.8	10.9	25.7	74.3
— Άνω των 70	10.2	3.4	6.9	32.9	67.1

Πηγή: Ανάλυση αναλυτικών στοιχείων ΕΟΠ 1988

Στην δεύτερη σειρά είναι άτομα άνω των 65 ανάλογα με το αν και ο αρχηγός είναι άνω των 65.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, άνω του 20% των ηλικιωμένων ατόμων, ασχέτως ορισμού, διαμένουν σε νοικοκυριά με μη ηλικιωμένο αρχηγό και επομένως διαφεύγουν της έρευνας αν αυτή περιορίζεται στα νοικοκυριά. Το ποσοστό αυτό ανεβαίνει με την ηλικία. Μικρότερο ποσοστό των ατόμων άνω των 70 μένουν σε νοικοκυριά με ηλικιωμένο αρχηγό, παρά όταν ο ορισμός του ηλικιωμένου είναι ελαστικότερος.

Ο πίνακας 2 προχωρεί σε πιο λεπτομερή ανάλυση του δείγματος, υποθετώντας τον ορισμό "ηλικιωμένου" σαν άνω των 65 ετών. Το δείγμα υποδιαιρείται περαιτέρω ανα τόπο διαμονής (Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Άλλες πόλεις, Χωριά), ηλικία μέλους και κατα πόσον το μέλος του νοικοκυριού είναι συνταξιούχος⁶. Απο εκεί προκύπτει ότι:

- 18.8% του δείγματος είναι συνταξιούχοι. Από αυτούς το 30.8% είναι κάτω των 65 ετών.
- Το ποσοστό συνταξιούχων κάτω των 65 είναι υψηλότερο στις μεγάλες πόλεις (39.8% στην Αθήνα-Θεσ/νίκη), ενώ στα χωριά είναι μόλις 20% του συνόλου των συνταξιούχων.

6. Το τελευταίο είναι το άθροισμα αυτών που δηλώνουν συνταξιούχοι σαν απασχόληση συν αυτούς που εμφανίζονται να εισπράττουν σύνταξη.

Πίνακας 2

Κατανομή της ΕΟΠ 1988 ανά Περιοχή και είδος Νοικοκυριού

Τύπος νοικοκυριού		Κανέναν	Αρχηγός μη	Αρχηγός	Σύνολο
		ηλικιωμένος	ηλικιωμένος	ηλικιωμένος	
Αθήνα - Θεσ/νίκη					
Μη Συνταξιούχοι:	Κάτω των 65 ετών	5889	515	392	6796
	Άνω των 65 ετών		16	170	186
	Σύνολο	5889	531	562	6982
Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	469	54	42	565
	Άνω των 65 ετών		186	669	855
	Σύνολο	469	240	711	1420
Σύνολο	Κάτω των 65 ετών	6358	569	434	7361
	Άνω των 65 ετών		202	839	1041
Σύνολο		6358	771	1273	8402
Άλλες πόλεις					
Μη Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	4277	647	275	5199
	Άνω των 65 ετών		13	77	90
	Σύνολο	4277	660	352	5289
Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	271	42	21	334
	Άνω των 65 ετών		213	489	702
	Σύνολο	271	255	510	1036
Σύνολο	Κάτω των 65 ετών	4548	689	296	5533
	Άνω των 65 ετών		226	566	792
Σύνολο		4548	915	862	6325
Χωριά					
Μη Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	2708	850	384	3942
	Άνω των 65 ετών		5	45	50
	Σύνολο	2708	855	429	3992
Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	2884	894	427	4205
	Άνω των 65 ετών		325	776	1101
	Σύνολο	2884	894	427	4205
Σύνολο	Κάτω των 65 ετών	2884	894	427	4205
	Άνω των 65 ετών		325	776	1101
Σύνολο		2884	1219	1203	5306
Γενικό Σύνολο		13790	2905	3338	20033

Πηγή: ΕΟΠ 1988

— Μικρό ποσοστό αυτών που είναι άνω των 65 ετών (11.1%) στερούνται σύνταξης.

3.2 Τύπος οικογένειας και οικονομική κατάσταση ηλικιωμένων

Στις έρευνες οικογενειακών προϋπολογισμών ο δείκτης οικονομικής ευμάρειας που είναι σε ευρύτερη χρήση είναι η συνολική δαπάνη του νοικοκυριού, όπως αυτή προκύπτει από το άθροισμα των επιμέρους λεπτομερώς καταγεγραμμένων αγορών. Η πρακτική αυτή μπορεί να δικαιολογηθεί με πρακτικούς (συστηματικές υπεκτιμήσεις εισοδημάτων) και θεωρητικούς λόγους (η κατανάλωση είναι καλύτερος δείκτης ευημερίας από το εισόδημα).

Η κατανάλωση, βεβαίως έχει το μειονέκτημα ότι είναι διαθέσιμη μόνο για το σύνολο του νοικοκυριού. Για να γίνει η ανάλυση σε επίπεδο ατόμων πρέπει να χρησιμοποιηθεί κάποια υπόθεση εργασίας ότι η κατανομή της κατανάλωσης μέσα στο νοικοκυριό είναι ισομερής, έτσι ώστε να μπορεί να γίνει χρήση της κατα κεφαλή κατανάλωσης⁷. Ο Πίνακας 3 προχωρεί σε ανάλυση του επιπέδου της κατα κεφαλή κατανάλωσης σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά των μελών του νοικοκυριού, το καθένα από τα οποία “χρεώνεται” την δαπάνη του νοικοκυριού.

Από τον πίνακα προκύπτει αβίαστα το γνωστό αποτέλεσμα ότι νοικοκυριά με ηλικιωμένο αρχηγό είναι πιο φτωχά από τον μέσο όρο. Το αποτέλεσμα αυτό ισχύει και για οποιοδήποτε συνδυασμό τόπου και ηλικίας μέλους. Σε εθνικό επίπεδο, τα μέλη των “ηλικιωμένων νοικοκυριών έχουν κατα 15% χαμηλότερη συνολική δαπάνη από νοικοκυριά όπου όλοι είναι μη ηλικιωμένοι.

Το νέο στοιχείο που προκύπτει από τον πίνακα, είναι η μέση κατανάλωση των ατόμων σε νοικοκυριά με κάποιο ηλικιωμένο αλλά όχι τον αρχηγό, δηλαδή τα νοικοκυριά που έχουν τα ηλικιωμένα άτομα που “κρύβονται” αν η κατάταξη γίνει με βάση την ηλικία του αρχηγού. (Διάγραμμα 2). Αυτά τα νοικοκυριά είναι τα φτωχότερα όλων, ακόμη και αυτών με ηλικιωμένο αρχηγό. Έτσι φαίνεται ότι και μόνο η ύπαρξη ενός ηλικιωμένου ατόμου λειτουργεί σαν σημάδι φτώχειας. Σε εθνικό επίπεδο η κατανάλωση αυτών των νοικοκυριών υπολείπεται κατα 26% της κατανάλωσης των νοικοκυριών χωρίς ηλικιωμένα μέλη.

7. Η υπόθεση αυτή είναι ιδιαίτερα προβληματική για τα παιδιά, των οποίων οι ανάγκες είναι μικρότερες, συνολικά, από τους ενήλικες.

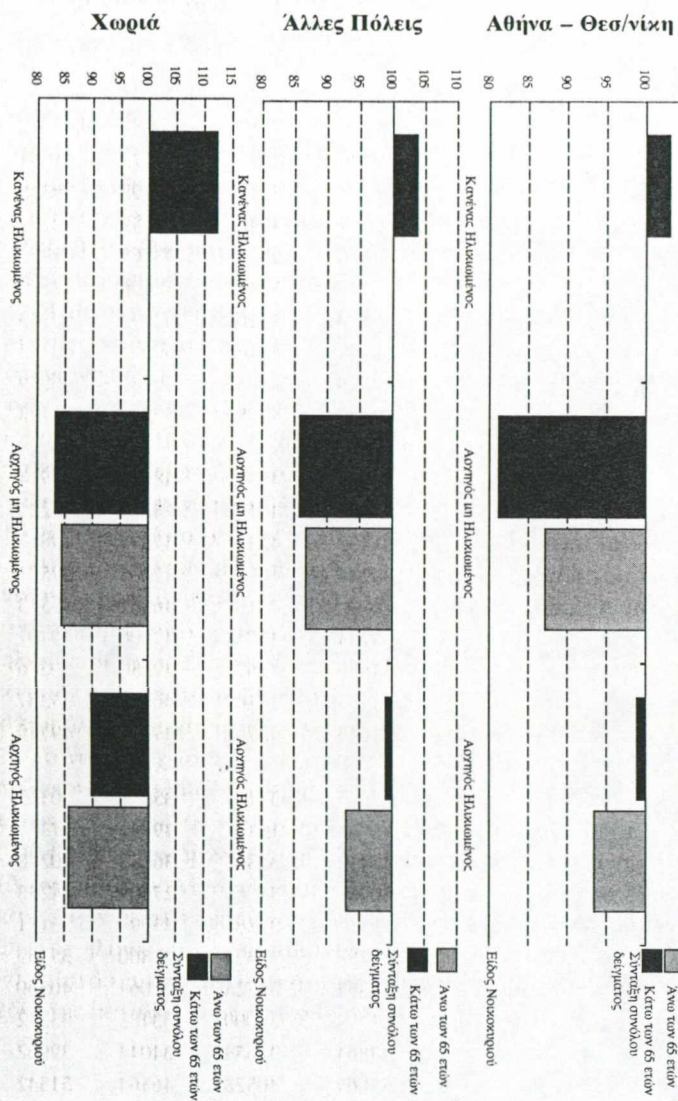
Πίνακας 3

Κατά Κεφαλήν Συνολική Δαπάνη, ΕΟΠ 1988 (δρχ ανά μήνα)

		Τύπος νοικοκυριού			
		Κανέναν	Αρχηγός μη	Αρχηγός	Σύνολο
		ηλικιωμένος	ηλικιωμένος	ηλικιωμένος	
Αθήνα - Θεσσαλονίκη					
Μη Συνταξιούχοι:	Κάτω των 65 ετών	62339	49159	57573	61065
	Άνω των 65 ετών		58239	49592	50336
	Σύνολο	62339	49433	55159	60779
Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	66120	50998	83765	65985
	Άνω των 65 ετών		52508	58606	57280
	Σύνολο	66120	52166	60093	60743
Σύνολο	Κάτω των 65 ετών	66120	52166	60093	60743
	Άνω των 65 ετών		52962	56780	56039
Σύνολο		62617	50284	57914	60773
Άλλες πόλεις					
Μη Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	51133	42399	48642	49914
	Άνω των 65 ετών		44176	44228	44221
	Σύνολο	51133	42434	47677	49817
Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	59244	46959	57205	57571
	Άνω των 65 ετών		43108	46561	45513
	Σύνολο	59244	43742	47000	49401
Σύνολο	Κάτω των 65 ετών	51616	42677	49250	50376
	Άνω των 65 ετών		43169	46244	45367
Σύνολο		51616	42798	47276	49749
Χωριά					
Μη Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	43414	32445	35877	40315
	Άνω των 65 ετών		15452	39791	37357
	Σύνολο	43414	32346	36288	40278
Συνταξιούχοι	Κάτω των 65 ετών	50788	34068	27805	44233
	Άνω των 65 ετών		33284	33094	33151
	Σύνολο	50788	33379	32800	35369
Σύνολο	Κάτω των 65 ετών	43864	32525	35064	40560
	Άνω των 65 ετών		33009	33482	33342
Σύνολο		43864	32654	34044	39062
Γενικό Σύνολο		55067	40528	46564	51542

Πηγή: ΕΟΠ 1988

Διάγραμμα 2
Συνολική Κατανάλωση Κατά Κεφαλήν ανά είδος νοικοκυριού, (ΕΟΠ 1988)
 (Μέση κατά Κεφαλή Δαπάνη Ατόμου σαν Ποσοστό Μέσης Δαπάνης Περίθρευρας)

3.3 Τύπος οικογένειας και συντάξεις

Η ΕΟΠ περιέχει στοιχεία και εισοδήματος, τα οποία όμως σπάνια χρησιμοποιούνται αφού θεωρούνται αναξιόπιστα, δεδομένου ότι, τυπικά υπολείπονται κατά πολύ των δαπανών. Το πρόβλημα όμως αυτό είναι πολύ πιθανό να είναι μικρότερο στην περίπτωση των συντάξεων:

- Οι συντάξεις φορολογούνται στην πηγή και συνεπώς δεν υπάρχει πλεονέκτημα απόκρυψης.
- Είναι τακτικές και το ύψος τους δεν υπόκειται σε αυξομειώσεις και συνεπώς είναι απίθανο να υπάρχει άγνοια.
- Σε κάθε περίπτωση το δηλωμένο ύψος θα είναι το ελάχιστο, αφού δεν υπάρχει κίνητρο να δηλωθεί μεγαλύτερο.

Από την άλλη πλευρά, η σύνταξη είναι ίσως ο σημαντικότερος αυτόνομος οικονομικός πόρος των ηλικιωμένων. Αν ο τύπος οικογένειας όπως ορίστηκε εδώ έχει σχέση με την οικογενειακή αλληλεγγύη, συστηματική στατιστική σχέση μεταξύ είδους οικογένειας και ύψους συντάξεως θα βοηθούσε στο κεντρικό πρόβλημα, δηλαδή στο αν το ανεπίσημο σύστημα κοινωνικής προστασίας αναπληρώνει τα κενά του επίσημου συστήματος (και αν όχι, ποιά).

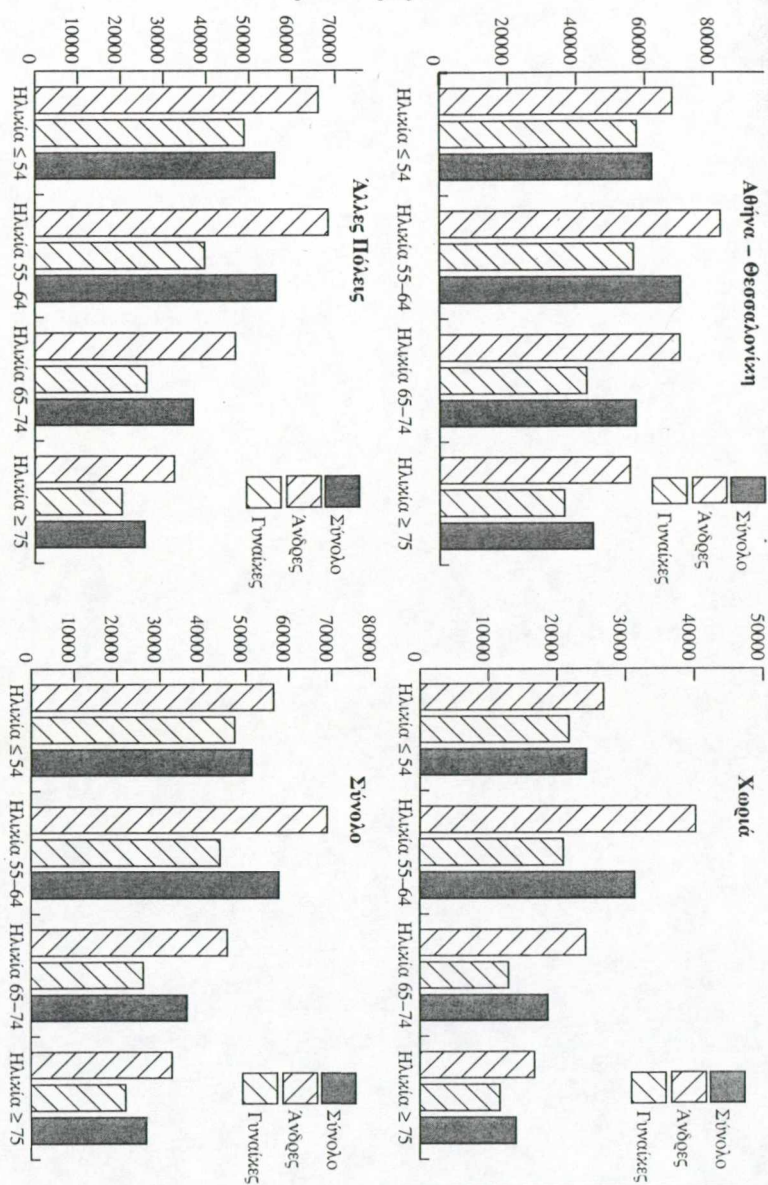
Ο πίνακας 4 υπολογίζει την μέση σύνταξη ατόμων (κύρια και επικουρική) μόνο για αυτούς που δηλώνουν θετικά εισοδήματα από αυτή την πηγή, ανα ηλικία συνταξιούχου, τόπο διαμονής και τύπο οικογένειας.

Ο πίνακας επίσης παραθέτει και μέσες συντάξεις, κύριες και επικουρικές από επεξεργασία των στοιχείων των ταμείων⁸. Εντύπωση προκαλεί η έκταση της συμφωνίας με τα στοιχεία της ΕΟΠ.

Η κατανομή των συντάξεων εμφανίζει πολλά ενδιαφέροντα σημεία. Κυρίαρχη σχέση φαίνεται να έχει η ηλικία του συνταξιούχου: όσο νεώτερος, τόσο υψηλότερη η μέση σύνταξη, μία σχέση που είναι χαρακτηριστική του ελληνικού ασφαλιστικού συστήματος. (Διάγραμμα 1). Η σχέση είναι ιδιαίτερα αισθητή μέσα στις ενότητες τύπου διαμονής, οι οποίες επίσης παίζουν μεγάλο ρόλο, καθορίζοντας τον τρόπο κατά τον οποίο ο πληθυσμός κατανέμεται στα διάφορα ταμεία ασφάλισης. (π.χ. στα χωριά και άτομα άνω των 65 υψηλότερο ποσοστό ΟΓΑ).

8. Τα στοιχεία ανάγονται σε μέσες συντάξεις για το σύνολο του ασφαλιστικού συστήματος (Ταμεία, Δημόσιο, ΝΑΤ, ΔΕΗ κ.ά) και τύπων συντάξεων (κύριες, επικουρικές), όπως προκύπτουν (κυρίως) από τον Κοινωνικό Προϋπολογισμό του 1988.

Διάγραμμα 1.
Μέσες Συντάξεις ανά Ηλικία

Πίνακας 4

Μέσες Συντάξεις Ατόμων ανά Περιοχή και Κατηγορία Νοικοκυριού

		Τύπος νοικοκυριού			
		Κανέναν	Αρχηγός μη	Αρχηγός	Σύνολο
		ηλικιωμένος	ηλικιωμένος	ηλικιωμένος	
Αθήνα - Θεσ/νίκη	Κάτω των 65 ετών	68804	64964	63254	68028
	Άνω των 65 ετών		30898	57289	51491
	Σύνολο	68804	38373	57648	58082
Άλλες πόλεις	Κάτω των 65 ετών	56548	58650	46213	56161
	Άνω των 65 ετών		20537	36140	31399
	Σύνολο	56548	26814	36555	39373
Χωριά	Κάτω των 65 ετών	32950	62172	16818	29146
	Άνω των 65 ετών		12529	18095	16404
	Σύνολο	32950	14149	18024	18925
Γενικό Σύνολο		58317	24653	36757	39220
Στοιχεία ταμείων, 1988					
Μέση σύνταξη (κύρια + επικουρική)		41384			
Κύρια		36268			
Επικουρική		20728			
ΟΓΑ		10168			
Μέση αστικού τομέα (εκτός ΟΓΑ)		63063			
Κύρια σύνταξη αστικού τομέα		54395			

Πηγή: ΕΟΠ 1988 και κοινωνικός Προϋπολογισμός, 1988

Το είδος νοικοκυριού, όμως, φαίνεται να έχει μία ιδιότυπη σχέση. Συνταξιούχοι άνω των 65 έχουν κατα πολύ υψηλότερες συντάξεις αν μένουν μόνοι τους, δείχνοντας έτσι ότι η οικογένεια συμπληρώνει τις ελλείψεις πόρων. Η σύνταξη σε αυτή την περίπτωση φαίνεται ότι λειτουργεί σαν παράγων ανεξαρτησίας. Αντίθετα, συνταξιούχοι κάτω των 65 που διαμένουν σε νοικοκυριά με αρχηγό μη ηλικιωμένο αντι-στρέφουν την σχέση έχοντας υψηλότερη σύνταξη.

Η μή γραμμική σχέση τύπου οικογένειας και σύνταξης μπορεί να σηματοδοτεί την ανάγκη προσοχής στην εξαγωγή συμπερασμάτων από μονοδιάστατες αναλύσεις. Η στατιστική σχέση που φαίνεται μεταξύ δύο μεταβλητών μπορεί να οφείλεται απλά στην συσχέτισή τους με κάποια άλλη μεταβλητή που δεν περιλαμβάνεται στην έρευνα. Πάντως, ο κύριος σκοπός της παρούσας μελέτης, δηλαδή να υποδείξει την σημασία αυτής της πηγής στοιχείων και την αναγκαιότητα αναλύσεων που έχουν σαν μονάδα το άτομο, φαίνεται ότι επιτυγχάνεται.

4. Συμπέρασμα

Το χαρακτηριστικό του Ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας είναι ότι μοιράζει πόρους “τυφλά”, χωρίς να μπορεί να δοθεί απολογισμός πόσα δόθηκαν, σε ποιόν και γιατί. Αποτέλεσμα να μπορούν να επιδοτούνται τα ίδια άτομα δύο και πλέον φορές ενώ άλλοι να διαφεύγουν τελείως. Παρά την συχνή επίκληση κοινωνικών σκοπών στο σύστημα ασφάλισης, η σχέση του με την επιδότηση των αναγκών και άρα με το σύστημα πρόνοιας είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη.

Σημαντικό τμήμα της ευθύνης για αυτό παίζει η έκταση και ποιότητα πληροφόρησης που παράγει το σύστημα κοινωνικής προστασίας. Όσπου να αποδώσει το νέο σύστημα εθνικού ασφαλιστικού μητρώου στο οποίο θα μπορεί να χρησιμοποιείται το άτομο σαν μονάδα μέτρησης, μέσω της χρήσης μοναδικού αριθμού κοινωνικής ασφάλισης, η μόνη λύση για την βελτίωση της πληροφόρησης είναι η συνεπής αξιοποίηση δειγματοληπτικών ερευνών όπως η έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών.

Οι ανάγκες της οικονομικής πολιτικής με την προτεραιότητα που δίδεται σε αναδιαρθρώσεις της παραγωγικής αναβαθμίζουν τον ρόλο ενός αποτελεσματικού και ευέλικτου δικτύου κοινωνικής ασφαλείας. Ένα τέτοιο δίκτυο δεν θα ήταν, όπως συχνά θεωρείται, πολυτέλεια σε καιρούς δημοσιονομικής πειθαρχίας, αλλά πολύτιμο εργαλείο στην υλοποίηση της οικονομικής πολιτικής. Για να επιτευχθεί αυτό, όμως, απαιτείται λεπτομερής σχεδιασμός για επικεντρωμένες επεμβάσεις, πράγμα αδύνατο με την σημερινή διοικητική και πληροφοριακή δομή.